

ÁTLÉPNI A RUBICONT

Jegyzetek
a színházi
évadról

A színházi évad még nem fejeződött be. De a június 29-i zárásig hátralevő két hét már nem ígér újdonságokat, új premiereket, olyan változásokat, amelyek módosítanák a szegedi színház idei évadjáról kialakult képet. A hagyományos évadvégi balettel lezárultak a bemutatók, s ezzel minden adat, minden tény összegyűlt ahhoz, hogy a színház egész évi munkájáról véleményt mondjunk.

Milyen volt hát az idei évad? Kezdjük, szokás szerint, most is a számokkal. A színház ebben az évben 18 bemutatót tartott. Tizenháromat a nagyszínházban, ötöt a kamarában. E 18 premieren 20 művet láttunk; két alkalommal egyfelvonásosokat is színpadra vitt a színház művészgárdája. Műfaj szerinti megosztásban nagyjából így alakultak a bemutatók: a prózisták 8, az operisták 4, a táncosok 2 premieret tartottak, s láttunk 4 operettet és 2 zenés vígjátékot is. Növeli e számok jelentőségét, hogy a premierek között igen sok (magyarországi) ősbemutatóként került a közönség elé: a prózai előadások fele, a *Parancs*, a *Torreádor keringő*, a *Barbár komédia*, a *Vigyázz, szakadék*, s a 4 operabemutató közül a *Mathis*, a *festő*. De ősbemutatóknak számít végeredményben a két balett előadása is.

A színház tavalyi évadjáról írott értékelésben sajnálattal állapítottam meg, hogy a próza akkori teljesítménye nemcsak a színház élén évek óta biztosan és megingathatatlanul álló operához képest maradt el, hanem bizonyos szempontból még a könnyebb zenés műfaj, az operetta és a zenés vígjáték is megelőzte. Elég csak egy pillantást vetni az idén látni minden rendezői és színészi megoldással, mint ahogy annakidején az előadások bírálatában erre rámutattunk, a színház művészi mozgásának irányát mindenképpen helyeseljük. Az idén tovább folytatódott az a néhány éve kezdődött és nagyon szerencsés tartalmú folyamat, amely a naturalizmustól elforduló, modernebb, igényesebb, korszerűbb színjátszás megteremtésére törekszik. Bár néhány produkcióban furcsa és meglepő megoldások is jelentkeztek, a tavalyihoz képest az idei előadások stílusban, hangvételben, atmoszférában feltétlenül *kiegyensúlyozottabbaknak, egységesebbeknek* és ebből következően *nagyobb hatásúknak* tűntek.

De a próza idej felemelkedésének — mely, reméljük, csak kezdete egy nagyobb arányú fellendülésnek — legfontosabb bemutatói mégiscsak a *műsorpolitikai változások*. Ezek eléggé szembeszökőek. Az idén ugyanis az történt, hogy a prózai műsorban a régebbi esztendőkhöz, mondjuk, akár a tavalyihoz képest is, meglehetősen *nagy szerepet* kapott a mai problematika, a mai világ *egyfajta* színpadra állítása. Sorrendben nézve a bemutatókat: a *Parancs* az októberi forradalomban harcoló magyar internacionalistáknak állított emléket, a *Torreádor keringő* érintette a gyarmatosítás problémáit, az *Édes fiam* második világháborúban játszódó történetének a vietnami háború adott fájdalmas időszerepét, a *Barbár komédia* a béke és a kis népek barátságának gondolataival foglalkozott, a *Vigyázz, szakadék* a gengszterizmus ellen beszélt.

Ráadásul ezek az időszerep és fontos problémák nem is akármilyen drámai megfogalmazásban kerültek a szegedi színház színpadára. *Millert*, az *Édes fiam*, *Anouilh*-t, a *Torreádor keringő* szerzőjét senkinek sem kell bemutatni és méltatni. *Dorst*, a *Vigyázz, szakadék* nyugatnémet szerzőjét talán már inkább, de arra még ebben az évadvégi összefoglalóban sem árt visszatérni, hogy a nálunk mindeddig tulajdonképpen ismeretlen romániai magyar író, *Méhes György*, a *Barbár komédia* szerzője, dramaturgiai szempontból is milyen magas színvonalú művet alkotott. Egyetlen darab, *Gerencsér* Miklós *Parancs*-a bizonyult csak problematikusnak. De az arány végül így sem rossz, s egészében nyilvánvalóan kedvezőbb a színház számára, mint a megelőző esztendők ilyen tekintetben kétségtelenül gyengébb eredményei.

Az előbb a mai világ ábrázolásáról szólva talán mellékesnek tűnhetett az egyfajta jelző. Pedig nagyon fontos: részleteiben is szólnom kell róla. Ha ugyanis megvizsgáljuk ezeket a nagyon különböző problematikájú, eltérő dramaturgiájú, egymásra egyáltalán nem hasonlító színdarabokat, kiderül, hogy valamiben — minden különbségük ellenére — mégis közelebb kerültek egymáshoz *indirekt, áttételes*. Egyébként magától értetődőleg nem, de szempontunkból teljesen közömbös, hogy ez az áttételesség nem egyformán mutatkozik ezekben a drámákban. Hogy egy részükben — *Parancs*, *Édes fiam*, *Torreádor keringő* — a tárgy választott kor konkrét anyagában esik távol tőlünk, s ebből adódik az áttételesség, más részükben viszont — *Barbár*

komédia, *Vigyázz, szakadék* — a képes beszéd, tehát a kor indirekt megjelenítése egyenesen következik az író szándékaiból. Aszerint, milyen típusú drámáról van szó, változik természetesen a hatásuk is. Műsorpolitikai energiájuk, funkciójuk azonban mégis közös. A ma indirekt ábrázolását képviselik.

Senki ne értsen félre: nem az áttételes, indirekt fogalmazás jogosultsága, a képes beszéd ellen akarok szólni. A világ ilyen feldolgozásának vitathatatlanul helye van a művészetekben, s nyilvánvaló helye van a színpadon is; néha, tudjuk jól, nagyobb intenzitással hat, mint a közvetlen ábrázolás. *Kizárólagosságuk* jogoságát azért mégis megkérdőjelezzük. Ha szerepük kiegészítő lenne, ha a színház műsorpolitikája a direkt megjelenítést, a mai világot áttételesen nélkül bemutató darabok mellett szerepeltetné őket, egy szót sem szólnánk. Mindent kizáró jelentékűt azonban feltétlenül bizonyos *szűrőket, egyhangúságokat* okoz, és véleményünk szerint okozott is.

Mindebből önként adódik a feladat, az új esztendő feladata: *áttérni a képes beszédre a mai világ nyílt, direkt ábrázolására*. Évek óta kifogásoljuk, s korántsem csak a magunk elképzeléseire, hanem bizonyos *közvéleményre támaszkodva*, hogy a mai problematika a színház műsorában háttérbe került. S a színház válasza? Mint láttuk, minden dicsérendő eredménye ellenére sem teljes: nyilvánvaló, hogy a képes beszéd nem azonos a direkt megjelenítéssel. Mintha a színház azt hinné, hogy a közvetlen ábrázolás előtt valami akadály áll, mintha ott húzódná az ókori Rubicon, az átléphetetlen folyó. Ilyen akadály persze nincs, de ha a színház mégis azt hinné, hogy van, lépje át már végre! Nem kell hozzá Caesar bátorsága és elszántsága.

Erre a „végzetes” lépésre nemcsak, bár elsősorban azért van szükség, hogy a színház intenzívebb hatással szólhasson a közönséghez, a mai emberekhez. De *hiánya zavarokat, ellentmondásokat okoz* a színpadi munkában is, amint erre éppen az idej évadban láttunk jellegzetes példákat. Színházainkban, a budapestiekben és a vidékiekben egyaránt, mindinkább meggyökeresednek azok a megfogalmazások, amelyeket a modern művészetek, köztük a modern színház fejlődése az elmúlt évtizedekben világszerte kidolgozott. Ezeknek az expresszionista, szürrealista stb. művészetekből úgyenesen átvett megoldásoknak, melyeknek felhasználásán a szegediek is dolgoznak, legmegelőbb találjuk — bár végeredményben *Shakespeare* alakjait is lehet tenaiger-pulóverben és farmernadrágban színpadra állítani —, mégiscsak a *mai világot tükröző modern dráma*. De mivel a szegedi színpadra kevés ilyen dráma került, az említett művészi megoldások más darabokra igyekeztek behatolni. Ez sajátos stílustörést okozott. Az egyik ilyen félreismerült fogalmazást *Molière Képzelt betegének* kamaraszínházi előadásában láttuk. Szereplői mintha *Kafka* időtlen közege műveiből léptek volna elő, egy egészen más és kiméletlenebb, kegyetlenebb, ha tetszik, modernebb világot képviselve, mint *Molière* összehasonlíthatatlanul szelidebb és szolidabb darabja. A másik ilyen jellegű, ugyancsak stílustalan megoldást *Hindemith* *Mathis*, a *festő* című operájának országos jelentőségű zenei eseményre vált bemutatóján láttuk: a felkelő parasztok ellen harcoló zsoldosokat a második világháború német fasisztáinak egyenruhájában játszó szereplők mutatták be. Az ilyen megoldások, amennyire idegenek ezeknek a régi és régebbi műveknek a szellemétől, annyira természetesebbek a mai darabok világában.

De nemcsak erről van szó. Mint ismeretes, nem kiegyensúlyozott a színház és a közönség kapcsolata sem: *kicsi a látogatók száma*. Az idej évadban voltak olyan előadások, amelyekre — a bérleteket természetesen nem számítva — három, négy, sőt csak egy jegyet vásároltak! Ez a meglehetősen elromlott kapcsolat *nem* javulhat meg mindaddig, amíg a mai világ színpadi bemutatása nem válik az előbb említett módon teljessé. Világos példát mutattak erre az idej operettbemutatók. A három régi operettnek, a *Marcia grófnőnek*, a *Sybillnek* és az *Egy csók és más semminek* teljesen jelentéktelen közönségsikere volt; az *Egy csók* egyenesen megbukott. Aztán jött az *Édes Piroskám*, ez a meglehetősen kezdetleges, s mindhárom említett operettnél minden szempontból jóval gyengébb zenés vígjáték — és kirobbanó sikert aratott. Nem kvalitásai miatt, hanem pusztán azért, mert mai, illetve ahogyan ebben a műfajban ezt érteni kell: — divatos volt. Mutatis mutandis: ennek tanulsága az *egész színház számára* fontos.

Jövőre a színház struktúrája — mint ismeretes — átalakul. Ennek következtében növekszik az előadások, különösen a prózai előadások száma. Reméljük, a színház ezt az új lehetőséget arra használja fel, hogy nagyobb szerepet ad műsorában a mai világ problémáit bemutató, elemző, értékelő daraboknak.

ÓKRÓS LÁSZLÓ

ALPESI BALLADA

Ma már, azt hiszem, senkinek sem kell bizonyítani, hogy a szovjet művészet létezik a sematizmus korszakából és állapotából. Hozzánk is eljutott újszerű kiállítások festményei és szobrai, filmek és könyvek megcáfolhatatlanul bizonyítják, hogy a mai szovjet művészet bátran tör fejlődésének új csúcsai felé, s mind meggyőzőbb eredményekkel és mélyebben tárja fel a mai valóság konfliktusait, éppen azzal gazdagodva így, ami a sematizmus korszakában a legtöbb alkotásból oly feltűnően hiányzott.

Ennek a fejlődésnek-gazdagodásnak egyik legújabb és legimpozánsabb dokumentuma az az *Alpesi ballada* címmel most megjelent kisregény-gyűjtemény, mely a szovjet irodalom legújabb és legrokonszenvesebb törekvéseit reprezentálja. A vasikos kötet öt kisregényt tartalmaz, s az öt mű ahány, annyiféle. Szerzőik életkorától — általában fiatalok, de vannak közöttük negyvenen túli befutottak és második publikációjukkal jelentkező kezdők is — a művek tárgy-igény-témájáig annyira különbözőek, hogy a válogatást hevenyészettnek is gondolhatnánk, ha ez a sokféleség nem éppen azt a gazdagságot képviselné, amit a szovjet irodalom napjainkban produkál.

Közös viszont ezekben a kisregényekben — a mai szovjet irodalom reprezentatív, legjelentősebb, legtöbbet produkált műfajában — az az *új szellem*, amely nem fél a valóság konfliktusaitól; közös bennük a *hitelesség*; bármiről szólnak is, minden mondatukból a valóság levegője árad. A mai és a közelmúlt szovjet életének igazi arcát ismerhetjük fel ezekből a művekből, mintegy tükrök tehát a szovjet valóságnak; nem félnek az úgynevezett kényes kérdésektől és hiányzik belőlük az aprólékos méricskélés, a törekvés a sematizmus korszakában megkívtat „helyes arányokra”, a jó és rossz, „pozitív” és „negatív” jelenségek megkövetelt keverési receptjére. A meztelen élet tárul fel ezeknek a regényeknek a lapjairól.

Mindez egyáltalán nem azt akarja jelenteni, hogy a gyűjtemény kisregényei azonos színvonalúak, még

kevésbé, hogy mind remekművek. A gyűjtemény ilyen értelemben is tükrözi a mai szovjet életet, már az irodalmi életet, amelyben — mint mindenütt a világon — megjelennek gyengébb és jobb művek egyaránt.

A litván *Icchokas Meras* munkája, a *Mi tartja a világot?* például a kötet többi alkotásához képest kifejezetten gyenge regény. Szétfolyó, szertelen, mindent fel akar ölelni, pedig anyaga, egy észlő parasztlány sorsa a forradalom és a háború viharában, gazdaságosabb szerkesztéssel — kisregényről van szó — drámai hatású lehetne. Így azonban a sok ren-

Mai szovjet kisregények

dezetlen anyag, amely egy trilógia számára is elég lenne, szinte agyonnyomja, valósággal megfullasztja az olvasót. Nem tudom, ebben az anyagtorlódásban nem a sematizmus követelte totalitása hatása jelentkezik-e, vagy pedig a szerző tehetetlensége az anyaggal. Mindenesetre a mű kiegyensúlyozatlannak, kuszálynak tűnik.

Egészen más, bravúrosan ökonomikus szerkesztésű viszont az észlő *Enn Vetemaa* *Az emlékmű* című szatírája. Hogyan próbál tönkretenni, s nem sikertelenül, egy nagytehetségű szobrászt egy nem teljesen tehetségtelen, de gátlástalanul karrierrista, törtető kollegája, felhasználja azokat a viszonyokat, amelyek a kifinomult fűrészi módszerekre lehetőségeket adnak — erről szól a regény. A hibákkal szemben kíméletlen könyv szemmit sem szépít és semmit sem lakkoz. Cselekménye nem a múltban, a társadalom állapota után néz, hanem a kezdetlegesebb, túlhaladott korszakában játszódik. Ami ebben a regényben történik, ma történik, s gátolértétődő, eleve adott. Eppen ezzel válik a szerző színté a mondhatnánk, az hibák elleni, változtatni akaró szenvedélyes indulata nagyhatásúvá, meggyőzővé.

Anyagában és hatásában szelidebb, idillikusabb, pedig

látszatra jóval izgalmasabb cselekményű *Vaszil Bikov* című kisregénye. Egy német fogolytáborból egyszerre szökik meg egy szovjet hadifogoly, egy olasz lány, s egy elmebajos német. A regény cselekménye az ő történetüket mondja el. A fiatal szovjet katona és az olasz lány együtt menekülnek a táborból az Alpesekeken át a jugoszláv partizánok, Trieszt felé. Az ő útjukat kíséri az időként feltűnő elmebeteg, aki végül is rávezeti a fasiszta üldözőket a két menekülő nyomaira. Ami az izgalmas kezdet és a nemkevésbé izgalmas vég között történik: az a regény. A finom és érzékeny megfigyelésekben gazdag munka lírai szépségű fejezetei a két menekülő kibontakozó szerelmének rajzával emlékezetes perceknek adnak az olvasónak. S a történet háttérben megjelenik a háború előtti szovjet élet is, s akárcsak a többi regényben, itt is szépítés, kendőzés nélkül.

A másik két regény, *Vlagyimir Amilinszkij Felhők a város felett*-je és *Grigorij Baklanov Karpuhin*-ja morális problémákat feszeget. A *Felhők* időben visszavisz a második világháború éveibe, s egy fiatal fiú rajzában a kamaszok zűrzavaros világából, a felnőttség útjának megindulásáról és ezzel együtt a háború alatti szovjet életről ad hitelt és meggyőző képet.

A gyűjtemény talán legizgalmasabb regényében, a *Karpuhin*-ban a nálunk is több könyvből jól ismert író egyszerűen induló, de néhány ember felületessége és felelőtlensége miatt egyre bonyolultabbá váló gázolási ügy feszült etikai problémáit dolgozza fel. A múlt század orosz realista hagyományaihoz talán az öt mű közül a legszorosabb szálakkal kapcsolódó regény a legmarokansabban képviseli azt az általános törekvést, hogy a feldolgozásra váró probléma megoldása és a hozzá kapcsolódó szerzői és olvasói állásfoglalás ne legyen maiben történik, ma történik, s gátolértétődő, eleve adott. Eppen ezzel válik a szerző színté a mondhatnánk, az hibák elleni, változtatni akaró szenvedélyes indulata nagyhatásúvá, meggyőzővé.

Anyagában és hatásában szelidebb, idillikusabb, pedig

Ó. E.

Szeberényi Lehel

HAJRÁ, FŐNÖK

A család együtt vasárnapozott a gyepen, a májusi ég alatt. A családfőnek régen volt vasárnapja a túlmunka miatt. Elhatározta, hogy ezentúl másképp lesz, változtat a ritmuson. Ezzel a vasárnapot kezdte. Pihent. Belevetette magát családja békés és nyugalmas körébe, mint egy langyos vízbe, ami csak azért nem jó hasonlat, mert hús fűszálak cirógatták orcáját.

Csodálatosan érezte magát. Nagyon-nagyon régen érzett így. Öregedő izmain a gyors fiatalodás futamai bizserettek, agysejtjei könnyű lebegés közepette kicserélődtek. Úgy érezte, egyáltalán nem ment el nagy idő felette.

Furcsa ötlete támadt.

— Fejeljünk! — rikkantott bele a méh-zümmögéses légbe, mintha most is akkor lenne, amikor még ifjú volt, és felpattant a fűről.

A lányok tapsoltak és nevettek. A csupa kézláb keresztíjú artikulátián hangokat

adott, s eldobta magát. Szűk volt neki a tizenhat esztendeje, akár a ruha meg a cipő.

A családfő táncos mozdulatokat tett, mint hajdani réteken a táskák és kabátok kupacával megjelölt kapuban. Alállt a feldobott labdának, mely ősz fejére huppan. Úgy érezte, a régi mozdulat kecsesége mit se fakult. Hajdan volt édes áramok tagjait végigfutották.

A lányok nevettek. — Odanézzetek, a „főnök”!

A családfőnek tetszett, hogy a bandába bevették.

A keresztíjú botokat döfött a fűbe kapufának. Kurjongatott, s ormótlán lábait hol itt, hol ott lehetett látni a mezőben, mint-ha egyszerre többfelé dobt volna.

Mikor a családfő utoljára focizott a keresztíjúval egy erdei kiránduláson, könnyedén kicselezte. A keresztíjú elfáradt benne, hogy körbeszalagálta. A bátyja is rájött, semmi se volt leráznia őket. Eppen-csak kicsit megizzadt s egy könnyű felhőske átfutott az agyán, eszébe jutott, hogy harmincöt éves. Ez tegnap volt; vagyishogy tíz éve. A keresztíjú hat éves volt, a báty nyolc.

— Millió éve nem fejlettem — mondta mikor homloka helyett feje búbjával találta el a lasztit.

A lányok kiabáltak:

— Hajrá „főnök”!

A keresztíjú szövegelt; kapus, csatár és szpiker volt egyszerre.

— Csúsztatott fejese a kapu közepébe... Óriási védés! — A keresztíjú félkézzel el-